

ӨТЕГЕН АЙЖАНОВТЫҢ ГҮРРИҢДЕРИНДЕГИ КӨРКЕМ ШЕБЕРЛИК

Жәрімбетова Т.Қ.

ӨзРИАҚҚБ Қарақалпақ гуманитар илимлер илим изертлеу институты, Нөкис қаласы

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15710400>

Қарақалпақ әдебиятында 1950-жыллары хәрекетшең және актив жанр есапланған гүрриңнің баслы темасы урыс ўақыялары, пахтакеш, колхозшылар, тракторшылар, агрономлар, ески қалдықларға гүрес сыяқлы темалар болды. Негизинде, қандай жанр болыўына қарамастан, жазыўшыға тән нәрсе – оның шийеленискен терең өмирлик конфликтлер таба билиўлиги деп, айтсақ болады. Усы қатарда жазыўшы Өтеген Айжанаовтың да бираз гүрриңлеринде сол дәўирлерге, яғный бурынғы аўқам Советлер Союзына арналған патриотлық сезимлер, берилген. Оның «Намыс», «Балықшыжигит», «Қуўаныш», «Мийримли бала», «Пальто», «Жоғалған конфета», «Судта», «Шатасқанойлар», «Жийен», «Телефон, «Пердегүл» гүрриңлериниң базы биреўлеринде турмыслық ўақыялар менен бирге шаўқымлы шақырықлар, курғақ бояўлар, мақтаў сөзлер де үйилип төгиледи. Лекин, бул шығармалар өз ўақты ушын мазмунлы жазылған шығармалар есапланады. Мысалы, «Балықшы жигит» гүрриңинде Аймурат 15 центнер балық аўлаў мәмлекетлик планын орынлаў ушын қақаман қыс декабрьде айында жанындағы тәжирийбесиз жигит Сейтбек пенен катерде Мойнақтың Арал теңизинде асаў толқынларға қарсы шығып, планды әмелге асырыў ушын өмирин қәўип астына қояды. Аймураттың баслы мақсети – алдында жақынлап киятырған байрам сәнесине планды орынлаў турады, сонлықтан оған жулқынып турған толқынлар, ҳаўа райының қырсықлығы көзге көринбейди. Тәжирийбесиз Сейтбектиң қайтыў керек дегенине ол планымызды орынламасақ, бизлер Советлер елиниң ҳақыйқый гражданы емеспиз, дейди де алға жүзе береді. Колхоз баслықлар жыйналыс дүзип, Аймураттың мәртлигин мақтап, лекин, өмирин қәўип астына қоймаў кереклигин де айтып өтеди. Гүрриңде автор тәрелинен сәўлеленген пейзажлық бояўлар оқыўшы менен бурқасынлап турған Арал теңизи арасында байланыс жасайды, яғный, бүгинги күнде экологиялық апатта турған теңиздиң әжайып сүўретлениўи еркисиз сол тәбиятты қумсатады. Мысалы, «Сейнер (балық аўлайтуғын моторлы кеме), кеме, катерлер теңиздиң үстинен жол салып, суўды ийримлетеди, тыныш теңиз мысалы гилемдей төселип жатса да, буйра толқын аспанға шапшып, кеўилге әлле қандай қорқыныш сезимлерин пайда етеди. Ҳаўа таза. Аспан барған сайын ашыла берди. Қахарман адамлардың мийнет жигери артып, көзинди қызықтырады, оларға қараў қызықлы хәм кеўилли. Теңиздиң салқын және таза ҳаўасы мурныңды жарады, өкпенди толтырып бойыңа

дәридей сиңеди» [1;4]. Автор теңиздиң көркемлигин жақсы жеткереди. Ал, мазмунында болса, Аймурат толқынларға қарсы барып, планды орынлайман, Советлер союзының мәрт гражданыман деп, қорқынышты писент етпеуи сүүретленсе, ал, «Қууаныш» (кейинги атамасы «Ерли зайыптардың арасына еси кеткен түседі» деп аталады) гүрриңінде жас келин Зийбагүл қалаға оқыуға кетемен деп, күйеуи менен урысып жүрип, мал шаруашылығы арасында жүн тапсырыу планын ойлап жүреди. Аўыл предсетальери болған жыйналыстар, сыйырлардың мол от-жемлери ҳаққында ойлау, Лекин, бул гүрриңлерде ишки сезимлер байқалмайды.

Профессор Баҳадырова гүрриңлер бойынша арнаулы изертлеулер алып барды. Ол «Конфликтлердиң турмысшаңлығы ҳәм тәбийғыйлығы гүрриңлерди герой тулғасының жасалауына, характериниң дөретилиуине ашық ҳәм тынық бояулар менен көринген жарқын образларға алып келеди» [2;156] деп жазады ҳәм Ө.Айжановтың «Намыс» (1980), «Шатасқан ойлар» гүрриңлерінде жазыушының деталь табыудағы шеберлигин айта келип, нәтийжеде автордың жетискенлиги өз идеясын бериуде дәлийлдиң күшлилигинде, деп есаплайды. «Намыс» Жумагүл, Әмет, Мырзабек, улы Дәўлет, Пирман менен Жамийлалар арасындағы өмир соқпақлары сүүретленеди. Бунда жазыушы күйеуи урысқа кетип, үйине қайта алмаған, олардан аманат болып қалған перзентлеринен үлкен үмит күтип жасаған жас ҳаяллардың ар-намысы баслы идеялық бағдар болады. Туўры, гүрриңдеги уақыя сәтли табылған деталлары менен хабарлау дәрежесинде қалып, психологиялық тербениуді бере алмайды. Деген менен, жазыушы Ө.Айжанов шығармада турмыслық үлкен идеяларды, яғный, адамлар санасында қатып қалған, мәниссиз жасау тәризине өзгерис киргизиу мақсетин алып шығады, яғный, инсаният ушын бир сөзлилик, беглигин бузбау, опалы болыу сыяқлы сезимлерди турмыслық қарама-қарсылықлар арқалы көркем сәулелендиреди. Бердан менен Жумагүл балалы болады, күйеуи Бердан армияға кеткеннен қайтип үйине оралмайды, усы арада аўыл адамлары Жумагүлдиң үйине барып, оны күйеуиниң ажағасына бас қосыуды ойлап, үйине келеди, сонда кишкене баласы Даўлен моллаларды көрип, мен усы үйдиң азаматы боламан, ким керексизлер гедейди, олар анасының үйретип қойған ақылына ҳайран қалысып, сениң әкең көз жумып кетти, ал, Әмет болса, сениң үлкен әкең болады, дейди, енди оның төсеги кимге тийисли, биз сонны шешейик, деп келдик, шырағым. Әй, уятсызлар-әй, балаға да усы сөзди еситтиреме киси! Ал, ғаррылар уят-пуют пенен иси жоқ, ертеңине тап Жумагүлге келип, сен жас болған соң, биз бир сыпарасын айтып атырмыз. Журт сениң макул деген сөзинди еситкиси келеди, деп еди, Жумагүл: – Мен ушын журттың тынышы кетпеяқ қойсын, деп жай айтса да шартасына айтады. Ғаррылар

хаўлығысып, бузылған екен деп, өсекерткенименен, өсеклер гәплер де оған ғамқоршы болып, хәмме Жумагүлди жақлай береді. Ўақыт өтип, аўыл адамы Мырзабек Жумагүлдин кеўлине түсий ушын баласы Дәўлет пенен досласыў арқалы жол табыў деп шешеди хәм Берданның әжағасы Әметке нийетин билдиргенде, ол: жоғал шайтанның туқымы, уялмайсаң ба, не бетин менен айтып турсаң, деп, жеркип жибереди. Лекин, Жумагүлге билдирилген бул кеўил сөзлер, аўыл арасындағы өсек сөзлерди бар күшл иерк-ықрары менен жеңеди, керисинше, бундай жағдайлар оған өзиниң Берданын күтиўден артық бахыт жок екенлигин сезиндирип, жигерине жигер қосып, хешқандай соқлығысыўлар оны дизе бүктирмейди. Жазыўшы бул орында хаял адамда күш жигер, ар-намыс болса турмыста хәмме нәрсени жеңе алатуғынын аңлатпақшы болады. Жуўмағында, Берданның қайтыс болғаны хәққында хабар келиўи менен әжағасы инимнен де, келин сеннен де, инимди жоқлаған халықтан да ыразаман деген жоқлаўы менен жуўмақланады.

Әдебиятлар:

1. Айжанов Ә. Балықшы жигит. Нәкис: Қарақалпақ мәмлекетлик баспасы. 1955. –Б. 3-4.
2. Қарақалпақ әдебияттануы мәселелери. Авторлар коллективи. – Нәкис: Илим, 2019. –Б. 156.